

Ontmoetingen van Boomvalken *Falco subbuteo* met Sperwers *Accipiter nisus*

Hanneke Sevink

Broedende Boomvalken kunnen hun nest fel verdedigen. De afgelopen jaren heb ik vele uren besteed aan observaties van broedende Boomvalken, wat mij de gelegenheid gaf te inventariseren welke vogels in welke situaties werden verjaagd door Boomvalken, en welke niet. Tot de predatoren die zich in de omgeving van een boomvalknest begaven behoorden Sperwers *Accipiter nisus*. De reacties van Boomvalken op Sperwers in de buurt van hun nest verschilden van geval tot geval. Hieronder volgt een verslag van enkele van de door mij geobserveerde ontmoetingen.

In elkaars nabijheid zonder interactie

Soms broeden Boomvalk en Sperwer vrij dicht op elkaar. In het Baarnse Bos te Baarn, bijvoorbeeld, was de afstand tussen de twee nesten in 2008 ongeveer 300 meter. Onvermijdelijk dat beide paartjes elkaar regelmatig zagen (ze hoorden elkaar sowieso dagelijks). Op meerdere momenten vloog er een Sperwer langs het boomvalknest op een afstand van 100 à 200 meter, waarop in geen enkel (door mij geobserveerd) geval werd gereageerd. De Sperwer leek geen aandacht aan de Boomvalken te besteden en de Boomvalken op hun beurt leken niet op de Sperwer te reageren. Ook op andere locaties zag ik dit beeld: Sperwer en Boomvalk in elkaars nabijheid broedend en elkaar als burens zonder problemen accepterend. (Vanzelfsprekend is het ook mogelijk dat er andere Sperwers langsvlogen zonder dat er interactie tussen beide soorten plaatsvond.)

Een schijngevecht?

De eerste keer dat ik een boomvalkvrouw en een sperwervrouw samen zag, waarbij zij wel aandacht aan elkaar besteedden, was op 5 augustus 2004. Ik observeerde in de bossen van de Hooge Vuursche een boomvalknest met één takkeling van 29 dagen oud. Het jong zat vlak naast het nest, de moeder bevond zich ergens dichtbij. Om 12.52 uur vloog een volwassen sperwervrouw op uit het douglasperceel naast het boomvalknest; de boomvalkvrouw vloog direct naar haar toe. Op het open veldje vlak voor het nest ontmoetten zij elkaar.

Het tafereel dat ik zag leek een gevecht: beide vogels buitelden in stilte om elkaar heen, doken op elkaar af en draaiden weer weg. Ze raakten elkaar niet en joegen elkaar niet weg. Het moet bijna twee minuten hebben geduurd en het is een van de mooiste dingen die ik ooit heb gezien. Na afloop kekkerde de Sperwer even. Om 12.55 uur kekkerde de Boomvalk kort. Twee minuten later ging de Boomvalk weer de lucht in en maakte een duikvlucht op de Sperwer die aan het cirkelen was en vervolgens uit beeld verdween.

Even wegjagen is voldoende

Een andere ontmoeting tussen Sperwer en Boomvalk was op zondag 12 augustus 2007 bij het boomvalkennest in de omgeving van Huizen waarvan de drie jongen waren uitgevlogen. Ik zie de ouders in boomtoppen zitten. Een jong bedelt (lahnt) even, een ouder kekkert kort. Een tijdje later zweven er twee volwassen of subadulte Boomvalken in de lucht. Om 14.30 uur verschijnt er plotseling een volwassen sperwervrouw die achter een Boomklever aanvliegt. Ze landt (zonder Boomklever) in een van de favoriete zitbomen van de Boomvalken een paar meter onder de top. Direct is er een Boomvalk bij. De Sperwer vliegt op en zwenkt om de boomtop heen, de Boomvalk maakt een beweging achter haar aan, maar laat haar na enkele tientallen meters met rust. De ontmoeting voltrok zich in totale stilte. Nadat de Boomvalk weer geland is, maakt ze minutenlang het 'pit-pit' geluid.

Op 21 juni 2008 loop ik in de omgeving van Balthoven het bos in op weg naar een boomvalkennest. Nog voordat ik bij het nestperceel ben, vliegt een sperwerman voor me langs over het pad, achtervolgd door een boomvalkman die twee keer kort kekkert. De Boomvalk vliegt iets hoger dan de Sperwer en maakt een stootduik in de richting van de Sperwer. Daarna verdwijnen beide uit zicht.

Een Sperwer als serieuze bedreiging?

In de omgeving van Hilversum is een bosgebied waar jaarlijks Boomvalk en Sperwer dicht op elkaar broeden, zo ook in 2008. In eerdere jaren heb ik in dit gebied geen confrontaties tussen beide soorten waargenomen. Aan de hand van sperwerruiveren en prooiveren heb ik kunnen vaststellen dat de Sperwers af en toe in het broedperceel van de Boomvalk aanwezig waren.¹

In juni 2008 probeer ik het nest te lokaliseren. Ik weet inmiddels dat de Boomvalk in deze omgeving broedt, vastgesteld tijdens eerdere bezoeken, maar ik heb de exact nestplaats nog niet kunnen vinden. Op 25 juni start ik om 7.20 uur. Om 9.02 vindt er een voedseloverdracht (Huismus) plaats met veel 'pit-pit'- en overslaggeluiden. Om 10.17 uur begint de boomvalkman fel te kekkeren; dat duurt tot 10.25 uur. Om 10.47 uur begint hij opnieuw te kekkeren; het duurt tot 11.07 uur voordat het weer rustig wordt. Om 11.24 uur is er nogmaals alarm, nu maar eventjes.

Ik kan tijdens deze roepsessies niet zien wat er gebeurt. Om een indruk te krijgen van de intensiteit tel ik het aantal 'kekkerzinnen'. Net zoals mensen in zinnen spreken, kun je in boomvalkengeluiden ook 'zinnen' onderscheiden. De frequentie van het aantal zinnen, de lengte ervan, het volume en de toonhoogte, kunnen mogelijk iets zeggen over wat er zich in een confrontatie afspeelt, of hoe fel die is. In de eerste drie minuten tel ik er 20. In de volgende twee minuten zijn het er tien en daarna worden de tussenpozen iets groter en lijken de zinnen korter te worden.

Om 14.26 uur klinkt er weer een fel kekkerde Boomvalk, maar nu kan ik wèl iets van het gedrag zien. De boomvalkman maakt stootduiken op een voor mij niet zichtbare

¹ Boomvalk en Sperwer hebben dezelfde prooien op hun menu staan. Aan de hand van de spreiding (en soms het aantal) van de prooiveren herleid ik wie de predator is geweest. De prooien worden op boomtophoogte geplukt waardoor de veertjes nogal verspreid liggen. Van boomvalkprooien vind je daarom meestal slechts enkele veertjes terug. Sperwers plukken hun prooien vaak op de grond op een stronkje of op een paar meter hoogte, maar zelden op hoogtes boven de 25 meter. Sperwerprooiveren liggen daardoor dicht opeen.

tegenspeler in een hoek van het douglasperceel. Later vind ik op die plek een staartpen van een sperwervrouw. Een paar dagen daarvoor had ik er ook al een gevonden. Het felle gekekker duurt tot 14.49 uur. Om 15.45 uur begint het wederom. Als ik om 16.00 uur vertrek is het nog steeds niet rustig.

Boomvalkjong van 15 dagen oud, Eyckenstein bij Bilthoven, 25 juli 2006 (Hanneke Sevink).
Nestling Hobby, 15 days old, Bilthoven, 25 July 2006.

Op 28 juni ben ik om 13.00 uur in de stromend regen weer present. Om 13.49 uur stopt de regen en verschijnt er een mager zonnetje. Om 15.54 uur hoor ik het overslaggeluid, om 16.00 uur enkele keren hard gekekker en om 16.16 uur nogmaals gekekker. Dan zie ik ook enkele duikaanvallen op een onbekende verstoorder. De Zwarte Kraaien in de buurt reageren ook. Zou de Boomvalk op de Zwarte Kraaien duiken? Tegen 17.00 uur wordt het rustiger.

Ik weet dan nog niet dat in die bewuste hoek van het douglasperceel zich het boomvalkennest bevindt. Het lokaliseren van een boomvalknest in een dicht douglasperceel kan heel lastig zijn. Ik vind het uiteindelijk pas op 4 juli door af te stevenen op het geluid dat de moeder maakt tijdens het voeren van haar jongen. Wat ik op dat moment nog niet weet, is dat het sperwernest (op 250 meter afstand van het boomvalknest) in de vroege jongenfase mislukt is. Op 22 mei telde ik daar vijf eieren en zat er een moedige sperwermoeder op het nest. Ze bleef zitten tot ik vlak onder het nest was. Op 19 juni zag ik de eerste kalkspettertjes die duiden op de aanwezigheid van kleine jongen. Twee dagen later was er iets meer kalk, maar toen ik op 1 juli bij het nest klom, bleek het leeg te zijn. Lettend op de kalksporen lijkt het erop dat het nest kort na 21 juni is gepredeerd.

Tijdens bezoeken op 30 juni ('s morgens en 's avonds), 1 juli en 4 juli wordt er nog wel gealarmeerd bij het boomvalknest, maar niet meer zo langdurig als op 25 en 28 juni. Op 22 juli beklimt Dick de Graaf de nestboom en ringen we de drie jongen (twee mannen van 18 en 19 dagen oud, één vrouw van 18 dagen oud). Tijdens de klim landt

een Sperwer op zo'n 25 meter van het nest en wordt direct door beide volwassen Boomvalken aangevallen. De Boomvalken zijn zo gefixeerd op de Sperwer dat ze de klimmer totaal negeren.

Op 1 augustus stel ik vast dat één jong nog op het nest zit; de beide andere zijn uitgevlogen. Op 30 augustus vind ik de geplukte resten van een van de boomvalkjongen op de grond vlakbij het nest. In twee hoopjes op twee meter van elkaar vind ik nagenoeg alle veren van het jong terug. Zelfs het ondersnaveltje zit er tussen. De grote hoeveelheid veren en de aanwezigheid van de ondersnavel maken dat de meest waarschijnlijke predator hier een Sperwer is.

Discussie

De beschreven ontmoetingen tussen Boomvalken en Sperwers verschillen nogal van karakter. In een deel van de gevallen reageren Boomvalken en Sperwers niet op elkaars aanwezigheid. Het lijkt erop dat beide soorten dan van elkaar weten dat de ander geen bedreiging voor het nest vormt en dat het niet nodig is die te verjagen.

Ook bij de ontmoeting tussen boomvalk- en sperwervrouw bij de Hooge Vuursche lijkt dit het geval. Ondanks het feit dat dit zich vlak voor het nest afspeelt en het jong een kwetsbare leeftijd heeft, jaagt de Boomvalk de Sperwer niet weg, althans niet meteen. Pas twee minuten na het 'schijngevecht' ging de Boomvalk opnieuw de lucht in en maakte zij een duikvlucht op de Sperwer die vervolgens verdween. Waarschijnlijk is er sprake van agonistisch gedrag, ofwel gedrag waarbij geen daadwerkelijke verwondingen worden toegebracht doordat er voldoende signalen door de 'verliezende partij' worden afgegeven dat er geen agressie is bedoeld. Bij gebrek aan filmmateriaal weet ik niet welke signalen dat zijn.

Het idee dat het serieus verjagen van potentiële predatoren door Boomvalken altijd gepaard gaat met geluid, lijkt te worden gefalsifieerd door het gedrag van de Boomvalk bij Huizen op 12 augustus 2007. Hier werd een Sperwer verjaagd met een korte actie zonder geluid. Deze actie volstond en de Sperwer vertrok. Mogelijk dat de Boomvalk aan de hand van het gedrag van de Sperwer wist dat deze het niet op haar jongen had gemunt en dat een fellere reactie daarom niet nodig was. Ook de Boomvalk in de omgeving van Bilthoven maakte nauwelijks geluid bij het verjagen van een Sperwer.

De hierboven beschreven ontmoetingen roepen de vraag op of Sperwers überhaupt een echte bedreiging vormen voor Boomvalken. Meestal lijkt dat niet het geval en vormt de situatie bij Hilversum een uitzondering. Deze Boomvalk alarmeerde op meerdere dagen langdurig (in ieder geval voor een deel van de tijd) bij de geregelde aanwezigheid van een sperwervrouw, die vermoedelijk afkomstig was van het verstoorde nest iets verderop. Van deze vogel vond ik ruipennen en prooiveertjes in het boomvalkperceel. Waarom deze sperwervrouw zich hier zo vaak ophield, blootgesteld aan de aanvallen van de boomvalkman, is een raadsel. Of zou ze felle Boomvalken gebruiken ter bescherming? Eerder dat jaar, om precies te zijn op 16 april, vond ik de geplukte resten van haar voorgangster op de grond. De waarschijnlijke dader een Havik *Accipiter gentilis*. Mogelijk dezelfde Havik heeft in die maand nog een andere sperwervrouw opgepeuzeld, gezien de bij het haviksnest gevonden sperwerveren.

Hoe het zij: de Boomvalken namen aanstoot aan haar aanwezigheid (naast dat ze mogelijk reageerden op andere potentiële predatoren in de omgeving van het nest). En uiteindelijk terecht, want zij (of een andere Sperwer) doodde eind augustus één van de boomvalkjongen. Een Sperwer kan dus wel degelijk een gevaar vormen voor een Boomvalk.

Het dichte bos, en het feit dat de Boomvalken en Sperwers vaak op boomtophoogte actief waren, bemoeilijkte het doen van waarnemingen. Hopelijk krijg ik ooit de kans in opener habitat te observeren (en te filmen), in de hoop de non-verbale communicatie tussen Boomvalken en Sperwers nader te kunnen duiden.

Twee jonge Boomvalken van 21 dagen oud, Monnikenberg bij Hilversum, 29 augustus 2006 (Harry de Rooij). *Two nestling Hobbies, 21 days old, Hilversum, 29 August 2006.*

Summary

Sevink H. 2009. Interactions between Hobbies *Falco subbuteo* and Sparrowhawks *Accipiter nisus*. De Takkeling 17: 82-86.

Several interactions between nesting Hobbies and visiting Sparrowhawks are described. The latter's presence provoked various behavioural responses from the Hobby (all observations made during the nestling period): 'apparently' ignoring the Sparrowhawk, agonistic behaviour (circling silently and feinted attacks without physical contact), alarm calling whilst being stationary on the breeding site, and vigorous diving and calling. None of these responses deterred a Sparrowhawk female to use the breeding site of the Hobby to pluck its prey. One of the Hobby fledglings was found plucked near the nest, presumably by a Sparrowhawk.

Adres: Einder 31, 3742 ZG Baarn, hannekesevink@freeler.nl